

R O Z P R A W Y

JANUSZ TADEUSZ PODGÓRSKI

**TZW. NASZYJNIK PODŁUŻNIE ŻŁOBKOWANY Z BĘDARGOWA,
GM. SZEMUD, WOJ. GDAŃSKIE**

W zbiorach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku znajduje się tzw. naszyjnik podłużnie żłobkowany, pochodzący z Będargowa, gm. Szemud¹. Do 1984 r. znajdował się on w magazynie okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich wskutek błędnego zapisu w księdze inwentarzowej Muzeum pod określeniem: „Będargowo, pow. Lubawa — kłamra brązowa do pasa — okres późnolateński”. Podczas przygotowywania zbiorów do inwentaryzacji odkryto błędne zaszeregowanie kulturowe zabytku i przekazano do magazynu kultury łużyckiej i wschodniopomorskiej. Tu, na podstawie zachowanej sygnatury zbiorów archeologicznych byłego Westpreussisches Provinzial-Museum w Gdańsku, określono przynależność administracyjną miejscowości, w której go znaleziono².

Zabytek ten, wraz z drugim, podobnym, odkrył w 1896 r. ochmistrz Mach w warstwie torfu, na głęb. 2 m poniżej powierzchni, w wielkim bagnie pod Będargowem. Następnie zabytki zostały przekazane do zbiorów WPM w Gdańsku przez zasłużonego współpracownika tej placówki A. Treichela z Wilczych Błot, gm. Stare Polaszki³. W kwietniu 1984 r. próbowa-

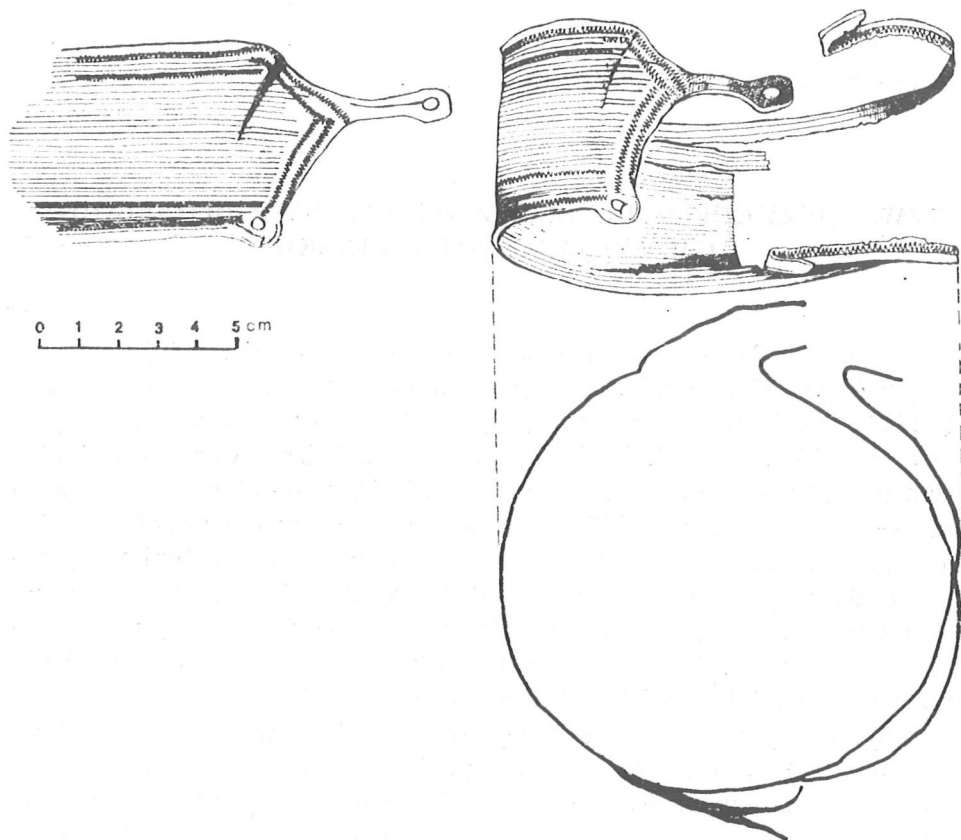
¹ Zabytek został zainwentaryzowany pod numerem inw. 1955:29, nr kat. 1955:32.

² Naszyjnik nosi numer VS 4539b, Bendargau. Pod literą „a” wpisany był drugi okaz tego rodzaju, znaleziony w Będargowie, którego dalszych losów nie znamy.

³ *Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museums für das Jahr 1896*, Danzig 1897, s. 36; G. Kossinna, *Die illyrische, die germanische und die keltische Kultur der frühen Eisenzeit im Verhältnis zu dem Eisenfunde von Wahren bei Leipzig*, „Mannus”, Bd. 7, 1915, s. 100, 102 (przyp. 1), 125 (dopisek); W. La Baume, *Vorgeschichte von Westpreussen*, Danzig 1920, s. 44; E. Petersen, *Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen*, Berlin 1929, s. 149, zał. 29, nr 10—11; E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde der Südzone des Nordischen Kreises (Periode V)*, Bd. II, Mainz 1956, s. 64, mapa 25, nr 1; L. J. Łuka, *O skarbach kultury pomorskiej na Pomorzu Gdańskim*, (w:) *Munera archaeologica Iosepho Kostrzewski quinquagesimum annum optimarum artium studii deditum peragenti ab amicis collegis discipulis oblata*, Poznań 1963, s. 241, wykaz, poz. nr 1;

łem zlokalizować miejsce odkrycia, jednakże starania te były bezskuteczne⁴.

Wspomniany zabytek (ryc. 1), poza lakonicznym opisem podanym przez G. Kossinnę⁵, nigdy nie był szerzej opisany ani ilustrowany. Dlatego też,

Ryc. 1. Będargowo, gm. Szemud, woj. gdańskie. Tzw. naszyjnik podłużnie żłobkowany z brązu.

Fig. 1. Będargowo, Szemud parish, Gdańsk voivodship. The so-called longitudinally grooved bronze necklace.

tenże, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, t. I, Wrocław — Warszawa — Kraków 1966, s. 20—21. Tu L. J. Łuka użył określenia „Wielkie Bagno” jako miejsca znalezienia skarbu. Jak jednak wynika z tekstu niemieckiego, por. ABdWPM 1896, s. 36, określenie to nie jest nazwą własną, lecz dotyczy bliżej nie określonego wielkiego bagna.

⁴ W wyniku przeprowadzonych w dn. 17.IV.1984 r. badań powierzchniowo-weryfikacyjnych zlokalizowałem jedynie dwa cmentarzyska kultury wschodniopomorskiej w Będargowie, wzmiankowane przez L. J. Łukę, *Kultura wschodniopomorska...*, s. 21. Przypuszczalnie chodzi tu o bagniste tereny nad rzeczką Dębnicą lub bagna na północ od wsi.

⁵ G. Kossinna, *Die illyrische...*

wyduje mi się, wart jest on omówienia, tym bardziej że reprezentuje grupę tzw. naszyjników podłużnie żłobkowanych, charakterystyczną dla końca epoki brązu i początków wczesnej epoki żelaza na Pomorzu.

Zabytek zachował się w złym stanie, jest pocięty i brak około połowy cienkiej blachy środkowej. Okaz wykonany został z cienkiej blachy brązowej, z pogrubionym brzegiem dolnym i górnym. Na jednym końcu górny brzeg jest nieco podwyższony i rozklepany, z otworkiem, tworząc w ten sposób namiastkę pętli. Koniec ten zwęża się trójkątnie i przechodzi u dołu w językowane, pogrubione wydłużenie, zakończone nieregularnym rozszerzeniem, mieszczącym otworek. Na drugim końcu ozdoby brak językowego zakończenia z haczykiem. Cienka blacha taśmy w tej partii naszyjnika nie zachowała się, a pogrubione brzegi zostały haczykowato zagięte. Zabytek jest zdobiony na stronie zewnętrznej podłużnymi, płytkimi i cienkimi rowkami, dzielącymi taśmę na 34 pasma, z których skrajne (dolne i górne) oraz pasmo 6. od góry i 5. od dołu zdobione są tzw. ścięciem wibrującym. Motyw ten, występujący podwójnie, zdobi również trójkątny koniec ozdoby, równoległe do jej zwężonych brzegów. Po stronie wewnętrznej znajdują się cienkie, równoległe rysy podłużne (2 u dołu i 3 u góry taśmy). Powierzchnia jest ciemnobrunatna, miejscami pokryta zieloną patyną. Wymiary: zach. dł. po obwodzie ok. 36,5 cm, zach. dł. taśmy ok. 22 cm (w tym ok. 19 cm bez językowego uszka), szer. 5,1 cm, średn. ok. 10 cm, grub. blachy 0,3 mm, grub. brzegów 1,3—1,6 mm, średn. otworka w pętli 3 mm, średn. otworka w uszku $0,4 \times 0,5$ cm. Okaz wykazuje ślady znacznego zużycia oraz ma wtórne, po zniszczeniu pierwotnego końca z haczykiem, zamknięcie, które zmniejszyło średnicę ozdoby, zarówno w dolnej jak i w górnej partii. Brak jednak całkowitej pewności, że zabiegu tego dokonano już w starożytności. Okaz wykonany został w technice odlewu, jak wszystkie znane ozdoby tego rodzaju. Natomiast w miejscach późniejszego wywiercenia otworków blacha została przedtem rozkuta.

W Będargowie znaleziono dwa tzw. naszyjniki podłużnie żłobkowane. Jednakże, chociaż z reguły występują one parami, mając przeciwstawnie usytuowane końce z haczykiem i uszkiem, prawdopodobnie nie była to para. Z podanej przez G. Kossinnę informacji wynika, że również drugi okaz z Będargowa ma podobnie usytuowany otworek na rozszerzonym końcu górnego brzegu, stanowiący reminiscencję pętli, występującej na bransoletach podłużnie żłobkowanych⁶.

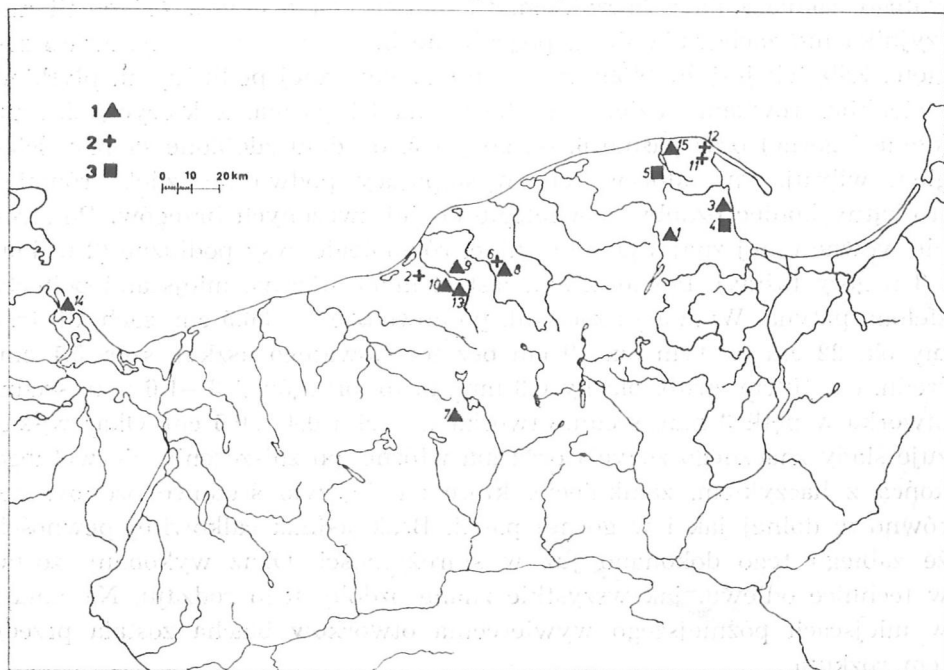
Nazwę „tzw. naszyjniki kołnierzowate podłużnie żłobkowane” lub też „naszyjniki kołnierzowate” wprowadził G. Kossinna, który pierwszy zestawił znane mu egzemplarze tych ozdób⁷. Jak zgodnie twierdzą wszyscy badacze, ozdoby te są końcowym etapem ciągu rozwojowego bransolet

⁶ Tamże, s. 100, 125 (dopisek).

⁷ Tamże, s. 102, przyp. 1.

zwojowych z drutu zgiętego we dwoje, zwanych też bransoletami o powrotnym zwoju, zaopatrzonych w pętelkę u góry taśmy, a powstałych w V okresie epoki brązu. Z nich wytworzyły się lane bransolety podłużnie żłobkowane, również zaopatrzone w pętelkę na górnym brzegu, naśladujące poprzez żłobkowanie taśmy zwoje drutu bransolet o powrotnym zwoju. Wreszcie ostatni etap stanowią tzw. naszyjniki podłużnie żłobkowane⁸.

Okazy tego rodzaju (ryc. 2) znane są w liczbie 27 egzemplarzy, pochodzących z 15 znalezisk⁹:

Ryc. 2. Mapa znalezisk tzw. naszyjników podłużnie żłobkowanych na Pomorzu.

Legenda: 1 — skarb; 2 — cmentarzysko; 3 — znalezisko nieokreślone. Numeracja stanowisk na mapie odpowiada numeracji wykazu nr 1 w tekście

Fig. 2. Map of findings of so-called longitudinally grooved necklaces in Pomorze (Pomerania).

Legend: 1 — treasure; 2 — cemetery; 3 — undefined findings. Numbering of map sites corresponds to that in list No. 1 in the text

⁸ Tamże, s. 97, 99; E. Petersen, *op. cit.*, s. 77; E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde...*, Bd. I, s. 144; J. Kostrzewski, *Kultura łużycka na Pomorzu*, Poznań 1958, s. 194.

⁹ Wykaz opracowano na podstawie zestawienia E. Sprockhoffa, *Jungbronzezeitliche Hortfunde...*, Bd. II, s. 64, wykaz do mapy 25.

Wykaz nr 1

1. Będargowo, gm. Szemud, woj. gdańskie — skarb HaC — 2 egz.
2. Dąbrowa, gm. Sianów, woj. koszalińskie — cmentarzysko EB V — HaC — 1 egz. (fragm.).
3. Gdynia-Obłuże, woj. gdańskie — skarb EB V — 3 egz. (w tym 2 okazy, stanowiące parę).
4. Gdynia-Wielki Kack, woj. gdańskie — ? — 1 egz. (fragm.).
5. Kolkowo, gm. Gniewino, woj. gdańskie — ? — 1 egz. (fragm.).
6. Korzybie, gm. Kępice, woj. słupskie — grób? — 1 egz. (fragm.).
7. Mosina, gm. Szczecinek, woj. koszalińskie — skarb HaC — 1 egz. (fragm.).
8. Osieki Sławieńskie, gm. Kępice, woj. słupskie — skarb HaC — 3 egz. (1 para).
9. Paproty, gm. Malechowo, woj. koszalińskie — skarb HaC — 4 egz. (2 pary).
10. Sulechowo, gm. Malechowo, woj. koszalińskie — skarb EB V — 2 egz. (para).
11. Swarzewo, gm. Puck, woj. gdańskie — cmentarzysko HaC — 4 egz.
12. Władysławowo (Wielka Wieś), woj. gdańskie — cmentarzysko — HaC — 1 egz. (fragm.).
13. Zielenica, gm. Malechowo, woj. koszalińskie — skarb EB V — 2 egz.
14. Ziemitz, pow. Anklam (NRD) — skarb EB V — 2 egz. (para).
15. Żarnowiec, gm. Krokowa, woj. gdańskie — skarb HaC — 2 egz.

U w a g a: Numeracja tego wykazu odpowiada numeracji stanowisk na ryc. 2.

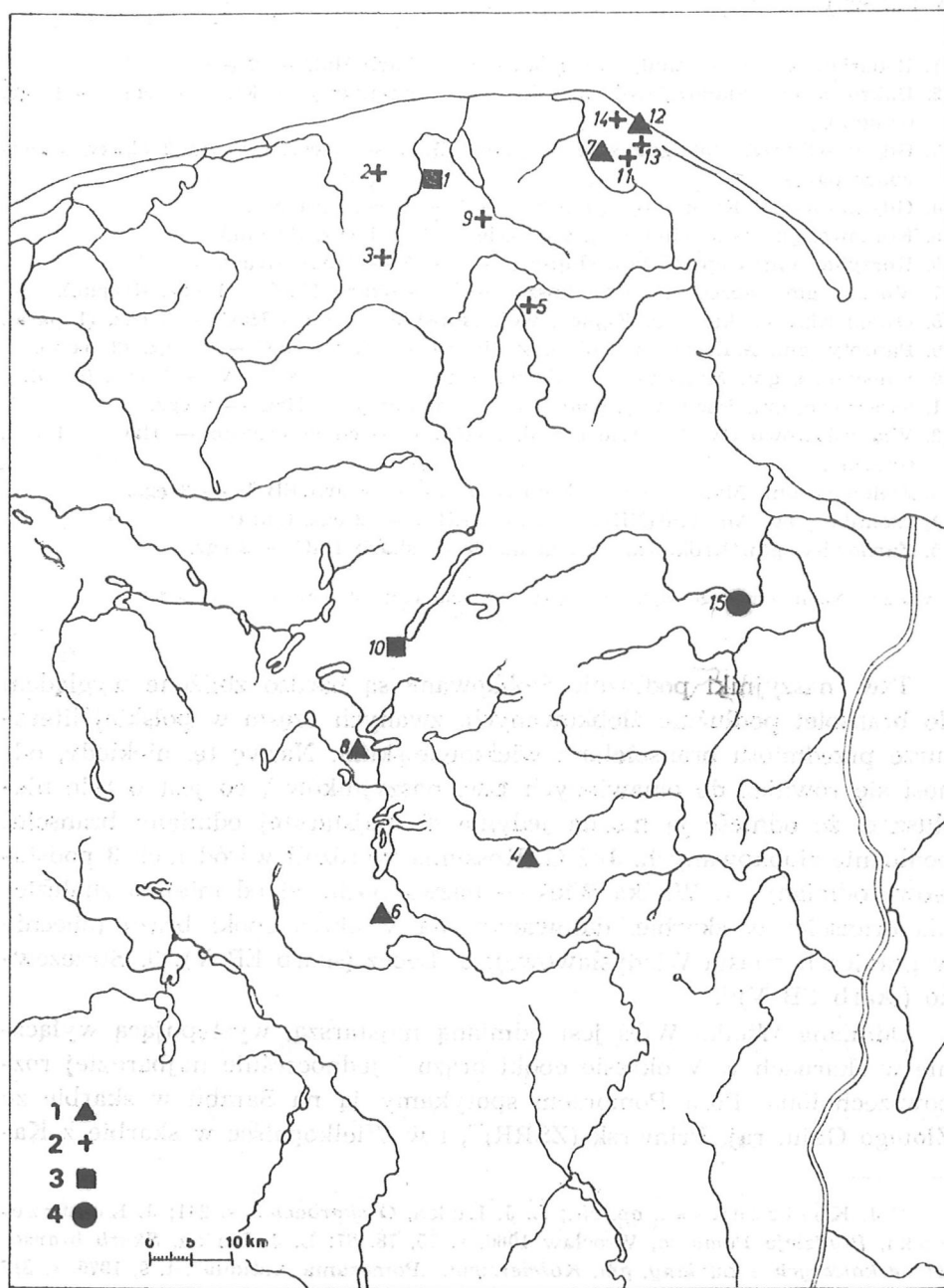
Tzw. naszyjniki podłużnie żłobkowane są bardzo zbliżone wyglądem do bransolet podłużnie żłobkowanych, zwanych często w polskiej literaturze przedmiotu bransoletami wielkowiejskimi. Nazwę tę, niekiedy, odnosi się również do omawianych tzw. naszyjników¹⁰, co jest o tyle niesłuszne, że odnieść ją można jedynie do najstarszej odmiany bransolet podłużnie żłobkowanych. Już G. Kossinna wyróżnił wśród nich 3 podstawowe odmiany: 1. Wielka Wieś — nazwa pochodzi od miejsca znalezienia bransolet w skarbie, datowanym na V okres epoki brązu (obecnie w granicach miasta Władysławowa); 2. Łebcz (skarb EB V); 3. Strzeżewko (skarb EB V)¹¹.

Odmiana Wielka Wieś jest odmianą najstarszą, występującą wyłącznie w skarbach w V okresie epoki brązu i jednocześnie najbardziej rozpowszechnioną. Poza Pomorzem spotykamy ją na Sambii w skarbie ze Złotego Gaju, raj. Primorsk (ZSRR)¹², i w Wielkopolsce w skarbie z Ka-

¹⁰ J. Kostrzewski, op. cit.; L. J. Łuka, O skarbach..., s. 241; J. Kostrzewski, *Pradzieje Pomorza*, Wrocław 1966, s. 75, 78, 87; L. J. Łuka, *Skarb bransolet nerkowatych z Łubiany, gm. Kościerzyna*, „Pomorania Antiqua”, t. 9, 1979, s. 217 i n.

¹¹ G. Kossinna, *Die lyrische...*, s. 97 i n.; tenże, *Die goldenen Eidringe*, „Mannus”, Bd. 8, 1916, s. 19 i n.; tenże, *Meine Reise nach West- und Ostpreussen und meine Berufung zu Generalfeldmarschall v. Hindenburg im August 1915*, „Mannus”, Bd. 9, 1917 (1919), s. 160 i n.

¹² E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde...*, Bd. I, s. 36; Bd. II, s. 66, mapa 25, nr 6.

Ryc. 3. Mapa znalezisk bransolet podłużnie żłobkowanych
na Pomorzu Wschodnim.

Legenda: 1 — skarb; 2 — ementarzysko; 3 — znalezisko nieokreślone; 4 — osada w Juszkowie pod Pruszczem Gd. Wykaz stanowisk zaznaczonych na mapie (w przypadku stanowisk wymienionych przez L. J. Łukę w artykule Skarb bransolet nerkowatych z Łubiany, gm. Kościerzyna, „Pomorania Antiqua”, t. 9, 1979, s. 218 i ryc. 8, pominięto literaturę): 1. Bychowo (?), gm. Gniewino — zbiory Muz. Archeol. w Gdańsku; 2. Choczewko, gm. Choczewo; 3.

liszanek koło Wągrowca¹³. Bransolety tej odmiany są otwarte, pozbawione zamknięcia, a zwężone końce ozdoby przylegają do siebie. Natomiast okazy odmiany Łebcz mają zamknięcie w postaci językowato wydłużonego końca z uszkiem i haczyka umieszczonego na taśmie drugiego końca bransolety. Wreszcie odmiana Strzeżewko ma haczyk umieszczony nie na taśmie, lecz na wydłużonym końcu. Haczyk ten zaczepia o otwór znajdujący się na przeciwnym końcu ozdoby. W przeciwieństwie do odmiany Wielka Wieś bransolety odmiany Łebcz i Strzeżewko spotykamy nie tylko w skarbach, ale i na cmentarzyskach, datowanych na okres Hallstatt C, co wskazywałoby, że są one typologicznie i chronologicznie młodsze. Bransolety podłużnie żłobkowane występują głównie na Pomorzu¹⁴, przy czym duże skupienie tych ozdób widzimy na Pomorzu Wschodnim, nad Zatoką Gdańską (ryc. 3). Tu znajdują się one zarówno w skarbach, jak i na cmentarzyskach. Ponadto, reprezentowane są na tym obszarze wszystkie 3 odmiany bransolet.

Tzw. naszyjniki podłużnie żłobkowane różnią się od bransolet, z których powstały, szerokością taśmy, wynoszącą ok. 5 cm, i większą średnicą — do 15 cm. Są wykonane, podobnie jak ich pierwowzory, w technice odlewu. Inną cechą wyróżniającą jest redukcja pętli, umieszczonej na górnym brzegu taśmy, a nawet jej całkowity brak. Wreszcie zanika nawet otworek, wywiercony w górnej partii ozdoby, a brzegi są wyginane na zewnątrz. Zamknięcie tzw. naszyjnika łączy cechy występujące w bransoletach podłużnie żłobkowanych odmiany Łebcz i Strzeżew-

¹³ Z. Durczewski, *Skarby halszackie Wielkopolski*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 13, 1960 (1961), s. 32, 88, ryc. 24: 1, 2, 5, 6—8, 11, tamże starsza literatura.

¹⁴ E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde...*, Bd. II, mapa 25.

Chrzanowo, gm. Łęczyce — L. J. Łuka, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, t. I, Wrocław 1966, s. 430 (jako Wysokie, pow. Lębork, stan. 1); 4. Chwarzno, gm. Stara Kiszewa; 5. Gościcino, gm. Wejherowo; 6. Górki, gm. Karsin; 7. Łebcz, gm. Puck; 8. Łubiana, gm. Kościerzyna; 9. Rybno, gm. Gniewino — badania PAK PKZ w Gdańsku; 10. Stężyca, gm. loco; 11. Swarzewo, gm. Puck; 12. Władysławowo (Wielka Wieś); 13. Władysławowo (Wielka Wieś); 14. Władysławowo-Chłapowo; 15. Juskowo, gm. Pruszcz Gd.

Fig. 3. Map of findings of longitudinally-grooved bracelets in East Pomorze (Pomerania).

Legend: 1 — treasure; 2 — cemetery; 3 — undefined findings; 4 — settlement at Juskowo near Pruszcz Gdański. List of sites marked on the map (in the case of sites mentioned by L. J. Łuka in his article *Treasures of Reniform Bracelets from Łubiana, Kościerzyna Parish in "Pomorania Antiqua"* V. 9, 1979, p. 218 and Fig. 8 the literature was not given): 1. Bychowo (?), Gniewino parish — collection from the Archaeological Museum in Gdańsk; 2. Choczewko, Choczewko parish; 3. Chrzanowo, Łęczyce parish — L. J. Łuka, *East Pomorze Culture in Gdańsk Pomorze (Pomerania)*, V. I, Wrocław 1966, p. 430 (as Wysokie, Lębork district, site 1); 4. Chwarzno, Stara Kiszewa parish; 5. Gościcino, Wejherowo parish; 6. Górki, Karsin parish; 7. Łebcz, Puck parish; 8. Łubiana, Kościerzyna parish; 9. Rybno, Gniewino parish — Conservation of Monuments Workshop for the Preservation of Monuments in Gdańsk; 10. Stężyca, parish cited; 11. Swarzewo, Puck parish; 12. Władysławowo (Wielka Wieś); 13. Władysławowo (Wielka Wieś); 14. Władysławowo-Chłapowo; 15. Juskowo, Pruszcz Gdański parish

ko¹⁵, zarówno uszko, jak i haczyk umieszczone są w naszyjnikach na wydłużonych końcach ozdoby.

Ze względu na wygląd oraz datowanie zespołów, w których omawiane okazy wystąpiły, G. Kossinna i E. Sprockhoff¹⁶ podzielili naszyjniki na grupę starszą i młodszą. Do grupy starszej zaliczone zostały okazy ze szcztątkową pętlą z otworkiem i ornamentem rybiej ości (Ziemitz, Gdynia-Obluże). Grupę młodszą reprezentują okazy bez pętli, z brzegiem wywiniętym, zdobione ornamentem tzw. ściegu wibrującego (Osieki, Paproty).

Cechy typologiczne znanych naszyjników, do których mamy odpowiednie informacje, przedstawia wykaz nr 2.

Wykaz nr 2

Miejscowość	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Gdynia-Obluże	S	2	X	X	X		X								X	16	EB V
		1				X						X			X	19	
Ziemitz	S	2		X				X	X						X	20	EB V
Będargowo	S	2	X	X					—	—			X		—	34	HaC
Mosina	S	1					X	X							X		HaC
Swarzewo	G	4	—	X	X			X	X			X				15	HaC
Władysławowo	G	1						X	?								HaC
Zarnowiec	S	2	—	X		X			X			X			X	22	HaC
Zielenica	S	2	—	X				X	X	?					X		EB V
Sulechowo	S	2	—	X						X					—	11	EB V
Osieki	S	3		—						X			X	X	X	16	HaC
Korzybie	G	1											?	X			HaC?
Dąbrowa	G	1												—			EB V — HaC typ Paprotty?
Paprotty	S	4	—	—					X	X			X		—	17	HaC

Objaśnienie: 1 — rodzaj znaleziska: S — skarb, G — grób; 2 — liczba egzemplarzy; 3 — podniesiony brzeg; 4 — otworek u góry ozdoby; 5 — motyw tzw. rybiej ości; 6 — motyw gałązki jodłowej; 7 — guzki; 8 — ukośne kreski; 9 — brzeg prosty; 10 — brzeg wywinięty; 11 — brak otworka pod brzegiem ozdoby; 12 — linia zygzakowata; 13 — ścieg wibrujący; 14 — kółka z zaznaczonym środkiem; 15 — występowanie innych zabytków w skarbie; 16 — liczba pasm; 17 — chronologia (chronologia skarbów wg E. Sprockhoffa); inne uwagi; X — występowanie danej cechy; — brak danej cechy; ? — występowanie cechy niepewne; puste miejsce — brak danych.

Ponieważ tzw. naszyjniki wywodzą się typologicznie z bransolet podłużnie żłobkowanych, są one młodsze niż większość tych bransolet.

¹⁵ G. Kossinna, *Die ilyrische...*, s. 99.

¹⁶ *Tamże*, s. 99 i n.; E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde...*, Bd. I, s. 145.

G. Kossinna, który zestawiał 7 znanych mu znalezisk, pochodzących wyłącznie ze skarbow, 2 znaleziska datował na V okres epoki brązu (Ziemitz i Gdynia-Obłuże), a pozostałe — na wczesny okres halsztacki. Spośród tych ostatnich zaszeregował tak 3 stanowiska, ze względu na datowanie skarbow, w których odkryto omawiane ozdoby (Mosina, Osieki, Żarnowiec), natomiast 2 znaleziska — ze względu na zdobienie (Paproty i Będargowo)¹⁷.

E. Petersen w swej pracy o tzw. kulturze wczesnogermańskiej ponownie zajął się omawianym rodzajem ozdób. Zestawił on 20 znanych mu okazów, pochodzących z 11 miejscowości (pomiędzy fragment naszyjnika z Osieków). Wskazał również po raz pierwszy znaleziska pochodzące nie tylko ze skarbow, gdzie występują parami, ale także odkryte na cmentarzyskach (Wielka Wieś, Swarzewo), gdzie występowały pojedynczo. E. Petersen zwrócił uwagę na fakt, że zarówno bransolety zwojowe z drutu zgiętego we dwoje, jak i rozwinięte z nich bransolety taśmowate podłużnie żłobkowane i tzw. naszyjniki podłużnie żłobkowane pojawiły się równocześnie na wymienionych cmentarzyskach. Ponieważ jednak nekropole te zaliczył do grupy wielkowiejskiej, którą datował na V okres epoki brązu, wbrew Kossinnie cofnął datowanie prezentowanych ozdób do tej fazy epoki brązu. Wyjątkowo znaleziska z Paprotów i Żarnowca zaliczył do okresu Hallstatt C¹⁸. Jak wiadomo, zaszeregowanie grupy wielkowiejskiej do V okresu epoki brązu poddał krytyce J. Kostrzewski, który zaliczył ją do kultury pomorskiej starszego okresu halsztackiego¹⁹.

Wreszcie E. Sprockhoff zwrócił uwagę, że ze względu na ubóstwo przedmiotów towarzyszących naszym okazom w skarbach chronologię tzw. naszyjników uważa za sporną. Jednak nawet okazy typologicznie starsze (Ziemitz, Gdynia-Obłuże) występują — jego zdaniem — w skarbach z pogranicza epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Natomiast okazy typologicznie młodsze (Osieki, Żarnowiec, Mosina, Paproty), ze względu na zabytki współwystępujące i zdobienie, zaliczył do VI okresu epoki brązu według podziału Monteliusa²⁰.

Wspólną cechą prezentowanych tu podziałów jest niekonsekwentne stosowanie kryteriów wyróżniania grupy starszej i młodszej. Cechą wyróżniającą jest częściowo typologia tych ozdób, częściowo zaś — kryterium chronologiczne, oparte na datowaniu współwystępujących z oma-

¹⁷ G. Kossinna, *Die ilyrische...*, s. 102.

¹⁸ E. Petersen, *op. cit.*, s. 77.

¹⁹ J. Kostrzewski, *Dwa cmentarzyska kultury pomorskiej w Dębówku Nowym, w pow. wyrzyskim, i w Warszku III, w pow. morskim*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 12, 1933, s. 57 i n. Później L. J. Łuka zaliczył okres HaC jeszcze do kultury łużyckiej, przesuwając początek kultury wschodniopomorskiej na okres HaD — por. L. J. Łuka, *New Materials on the Origins of the Pomeranian Culture in Eastern Pomerania*, „Archaeologia Polona”, t. 4, 1962, s. 196 i n.

²⁰ E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde...*, Bd. I, s. 145 i n.

wianymi zabytków w skarbach. Idealnym wzorem byłoby stworzenie szeregu typologicznego tzw. naszyjników i skonfrontowanie go z ustaleniami chronologicznymi. Na przeszkodzie stoi jednak zły stan zachowania niektórych ozdób i niekompletność opisów, którymi dysponujemy, co wyraźnie wynika z wykazu nr 2. Wpływa to, oczywiście, ujemnie na trafność ewentualnych wniosków. Uwzględniając te zastrzeżenie, wymienione w powyższym wykazie naszyjniki można podzielić na dwie grupy, a w ich obrębie na dwie podgrupy. W grupie starszej jedną podgrupę stanowią okazy z Gdyni-Obłuża i z Ziemitz, mające pętlę w formie szczątkowej. Do drugiej podgrupy należałoby zaliczyć okazy z Będargowa, które posiadają jeszcze reminiscencje pętli, ale zdobione są ścięciem wibrującym. W grupie drugiej występują okazy bez pętli, lecz z brzegiem nie wywiniętym (Swarzewo, Władysławowo, Żarnowiec), tworzące jedną podgrupę, oraz ozdoby z brzegiem wywiniętym na zewnątrz (Osieki, Paproty, Sulechowo), często zdobione ścięciem wibrującym (Osieki, Paproty, prawdopodobnie Korzybie) oraz motywem kółek z zaznaczonym środkiem (Korzybie, Osieki) i bez otworka w górnej części taśmy (Osieki, Paproty). Cechą charakterystyczną okazów występujących nad Zatoką Gdańską jest zdobienie niektórych naszyjników linią zygzakowatą, biegnącą w poprzek taśmy (Gdynia-Obłuże — trzeci okaz, Swarzewo, Żarnowiec). Wnioski wynikające z wykazu nr 2 zbieżne są, generalnie, z zaszeregowaniami G. Kossinny i E. Sprockhoffa. Widać tu jednak pewną niekonsekwencję tego ostatniego badacza. Zgodnie z jego typologią okazy tzw. naszyjników z Sulechowa i ewentualnie z Zielenicy należy zaliczyć do młodszej grupy, co wynika również z wykazu nr 2. Skarb z Sulechowa zawierał wyłącznie omawiane ozdoby, a w skarbie z Zielenicy znajdowały się ponadto przedmioty nie wpływające na datowanie (pierścień, sztabka o przekroju okrągłym i 2 egz. 4-kątnego drutu)²¹. Tymczasem oba skarby zostały przez niego zaliczone jeszcze do okresu V epoki brązu²². Uwzględniając zastrzeżenia Sprockhoffa, dotyczące datowania skarbów z Ziemitz i Gdyni-Obłuża²³, można przyjąć, że najstarsze okazy omawianych tzw. naszyjników pojawiły się najwcześniej na przełomie epoki brązu i żelaza lub raczej w początkach starszego okresu halsztackiego, a ich większość, w tym również okazy z Będargowa, występuje w okresie Hallstatt C.

E. Sprockhoff pierwszy skartografował znaleziska tzw. naszyjników podłużnie żłobkowanych. Zauważył on, że prawie wszystkie okazy lokuje się w dwóch grupach: w rejonie Sławna i wschodniego Pomorza, w pa-

²¹ D. v. Kleist, *Die urgeschichtlichen Funde des Kreises Schlawa*, Hamburg 1955, s. 27 (Sulechowo), s. 35 (Zielenica).

²² E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde...*, Bd. I, s. 26, 61 i n.; Bd II, s. 64, mapa 25, nr 5, s. 65, nr 11.

²³ *Tamże*, Bd. I, s. 146.

sie nadmorskim między Bałtykiem a bałtycką moreną czołową²⁴. Spostrzeżenie to uściślił L. J. Łuka, który wskazał, że znaleziska bransolet i pochodzących od nich naszyjników wielkowiejskich skupiają się na zachodnim brzegu Zatoki Gdańskiej, od Gdyni po Władysławowo, toteż należy przyjąć, że na tym terenie je produkowano. Za drugie miejsce produkcji uważał on okolice Sławna, skąd znane są z 6 stanowisk²⁵.

Jak wynika z mapy Sprockhoffa i z załączonej tu mapy (ryc. 2), znaleziska tzw. naszyjników podłużnie żłobkowanych (z wyjątkiem Ziemitz i Mosiny) tworzą dwa skupiska, zwane dalej umownie sławieńskim i gdyńskim. W przypadku skupiska gdyńskiego, z wyjątkiem Będargowa, wszystkie pozostałe znaleziska lokują się w partii nadbrzeżnej. Większość okazów odkryto na Kępie Swarzewskiej (Swarzewo, Władysławowo) i nad Jez. Żarnowieckim (Kolkowo, Żarnowiec), a ponadto — na terenie Gdyni (Gdynia-Obłuże i Gdynia-Wielki Kack). W partii nadmorskiej Pomorza Wschodniego występują również bransolety podłużnie żłobkowane wszystkich 3 odmian, przy czym okazy odmiany Łebcz i Strzeżewko odkryte zostały zarówno w skarbach, jak i w grobach. Na terenie tym występują również bransolety o powrotnym zwoju, i to zarówno w skarbach, jak i na cmentarzyskach. To skupienie znalezisk skłoniło E. Sprockhoffa do uznania bransolet podłużnie żłobkowanych za wytwory charakterystyczne dla grupy nadbałtyckiej²⁶.

Drugie skupienie tzw. naszyjników występuje nad Wieprzą i Grabową (Dąbrowa, Korzybie, Osieki, Sulechowo, Zielenica, Paproty). W odniesieniu do tego obszaru, w przeciwieństwie do rejonu nad Zatoką Gdańską, zauważyć można, że z wyjątkiem znaleziska fragmentu bransolety podłużnie żłobkowanej z Pękanina, odkrytego na cmentarzysku z EB V — HaC²⁷, brak tu prawie znalezisk tych bransolet. Dotyczy to również bransolet o powrotnym zwoju, które reprezentuje tylko okaz z miejscowości Zaleskie, w woj. śląskim²⁸.

Nieliczne znaleziska form poprzedzających tzw. naszyjniki podłużnie żłobkowane w rejonie Sławna, wobec znacznego skupienia wszystkich form ciągu rozwojowego omawianych tzw. naszyjników nad Zatoką Gdańską, przemawiają za uznaniem tego ostatniego obszaru za rejon wy-

²⁴ Tamże. Na mapie 25 autor omyłkowo zaznaczył Chwarzno, gm. Stara Kiszewa, gdzie nie odkryto naszyjnika, lecz bransolety podłużnie żłobkowane, pominął natomiast Swarzewo, gm. Puck. Być może spowodowane to było podobieństwem nazw niemieckich tych miejscowości: Chwarzno = Schwarzin, Swarzewo = Schwarzenau.

²⁵ L. J. Łuka, *Skarb bransolet...*, s. 218 i ryc. 8.

²⁶ E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Formenkreise an der unteren Oder und unteren Weichsel*, „Blätter für deutsche Vorgeschichte“, H. 8, 1931, s. 29.

²⁷ D. v. Kleist, *op. cit.*, s. 31, nr 611; E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde...*, Bd. II, s. 66, mapa 25, nr 9.

²⁸ E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde...*, Bd. II, s. 85, mapa 35, nr 16.

tworzenia się tej formy ozdoby. Na poparcie tego przypuszczenia można przytoczyć fakt znalezienia na osadzie wczesnohalsztańskiej w Juszku koło Pruszcza Gdańskiego formy glinianej typu niszczącego, służącej do odlewu bransolet lub naszyjników podłużnie żłobkowanych, lub bransolet z drutu zgiętego we dwoje²⁹.

Obecność w rejonie Sławna najmłodszych typologicznie form tzw. naszyjników — wobec ich braku nad Zatoką Gdańską — zdaje się przemawiać za przeniesieniem się wytwórczości tych ozdób z rejonu gdyńskiego, w ciągu okresu Hallstatt C na obszar położony nad rzekami Grabową i Wieprzą.

W odniesieniu do funkcji, którą spełniały tzw. naszyjniki podłużnie żłobkowane, można uznać za słuszne zdanie E. Sprockhoffa, że nie służyły one jako naszyjniki, lecz jako ozdoba ramienia³⁰. Przeciwnie ustrukturyzowanie zamknięcia u tych ozdób, występowanie parami, jak również małe rozmiary średnicy (do 15 cm) wykluczają stosowanie omawianych ozdób jako naszyjników. Prawdopodobnie służyły one jako naramienniki lub nagolenniki.

JANUSZ TADEUSZ PODGÓRSKI

THE SO-CALLED LONGITUDINALLY GROOVED NECKLACE FROM BĘDARGOWO, SZEMUD PARISH, GDAŃSK VOIVODSHIP

Summary

The subject of the paper is the so-called longitudinally grooved necklace made of bronze. This artifact was discovered together with another similar one in the marsh near Będargowo in the parish of Szemud, in 1896. It was then handed over to the collection of what was then the Westpreussisches Provinzial-Museum at Gdańsk and given the number VS 4539b. It is now part of the collection of the Archaeological Museum at Gdańsk (Fig. 1). This artifact is bent and damaged, about half the thin bronze sheet together with the hooked end is missing. The other end with the eye has survived. A kind of vestigial loop with an opening sticks out above the upper edge of the strip at this end. The necklace is ornamented with horizontal grooves dividing the strip into 34 lines. Four of these, including both extreme strips, also the triangular narrowing of the end, are decorated with a so-called vibrating "stitch".

The so-called longitudinally grooved necklaces constitute the final stage of development of bronze bracelets made of wire bent double and provided with a loop. From these arose the longitudinally grooved metal tape bracelets with loops. 27

²⁹ J. T. Podgórski, *Pracownie odlewnicze w Juszku, woj. gdańskie*, „Pamiętnik Muzeum Miedzi”, t. 1, 1982, s. 228 i n.

³⁰ E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde...*, Bd. I, s. 146.

necklaces from 15 findings are known (list No. 1, Fig. 2). The immediate predecessors of these are, as mentioned, the longitudinally grooved bracelets, of which there are 3 forms: 1) Wielka Wieś, 2) Łebcz, 3) Strzeżewko. They are mainly to be found in Pomorze (Pomerania), the eastern part in particular (Fig. 3), in both treasures from BA V and Ha C cemeteries.

In view of the appearance and dating of the groups in which the so-called longitudinally-grooved necklaces were found, G. Kossinna and E. Sprockhoff break them down into older and younger groups. The first is represented by specimens with a vestigial loop and hole, the younger — ornaments without the loop, but with a curled edge decorated with "vibrating" ornamentation. List No. 2 presents the typological features of the known necklaces. Two groups, each with two sub-groups have been distinguished from this. Sub-group one of the older group is represented by specimens with a loop in vestigial form. The specimen from Będargowo which has a loop but „vibrating” ornamentation belongs to the second sub-group. Specimens without loops or curled edges belong to sub-group one of the younger group, whereas sub-group two includes those with a curled edge with "vibrating" ornamentation or a motif of circles with a marked centre. Among artifacts occurring around Gdańsk Bay we also find zigzag lines. The oldest items from sub-group one of the older group (Ziemitz, Gdynia-Obluże) can be dated as the end of BA V or the beginning of the Ha C Period. The remaining artifacts are from the older Halstatt Period.

The so-called longitudinally grooved necklaces are primarily found in Pomorze, in the vicinity of Sławno and around Gdańsk Bay, near Gdynia and Władysławowo. The latter location can be acknowledged as the production region of this ornamentation as it is here that we find both older types of necklaces and their prototypes in the form of bracelets of double wires and all 3 types of longitudinally grooved bracelets. Fragments of deteriorating clay forms serving to cast one or other of the above-mentioned forms of bracelets or longitudinally grooved necklaces have, however, been discovered in the Early Halstatt settlement at Juskowo near Pruszcz Gdański. The production of these ornaments later moved to the Sławno region where we find younger specimens of the so-called necklaces.

In accordance with the opinion of E. Sprockhoff, it can be accepted that the so-called longitudinally grooved necklaces did not serve to decorate the neck but most probably served as shoulder-brassards straps or greaves.